

Jorden de ärvde

Samtal mellan författaren Björn af Kleen och förläggaren Svante Weyler
10/2 2010 i ABF-huset.

Den unge Expressenjournalisten Björn af Kleen har skrivit en fascinerande, synnerligen väl genomarbetad och underbyggd bok om det så kallade fideikommisset, en form av ägande- eller besittningsreglering från 1700-talet som fortfarande existerar i Sverige samtidigt som det avskaffats i andra europeiska länder. Fideikommisset ger hela egendomen till äldste sonen i varje familj medan övriga syskon och efterlevande maka görs arvslösa.; fideikommisset är helt enkelt en successionsordning som sätter normal arvslagstiftning ur spel och innebär en djup orättvisa mot de lottlösa arvingarna, inte minst kvinnorna. 1963 avskaffades fideikommisset i Sverige, men efter den statliga kulturarvsutredningen 1995 har fideikommissarierna fått nya kulturpolitiska argument för sin existens och flera förlängningar av fideikommiss har beviljats också in på 2000-talet.

Den nya praxisen inleddes under Marita Ulfskogs tid som kulturminister och ett huvudmotiv anses vara att allmänheten genom allemansrätten har tillgång till vidsträckta friluftsområden, till exempel Nackareservatet inklusive Hellasgården, just genom att egendomen inte splittrats och delats upp på enskilda ägare inom syskongruppen. Inte heller staten har kunnat hålla ihop ett fideikommiss, det visar erfarenheten från Skokloster, som splittrades sedan staten tagit över. Den enda som kan hålla ihop, vårda och utveckla en lant- eller skogsegendom av den här storleksordningen med tillhörande slott och övriga byggnader, är i själva verket den kulturmedvetna, ansvarskännande och bördsstolte fideikommissarien, menar anhängarna av systemet.

Hur denna paternalistiska syn odlas och förs vidare från generation till generation beskrivs ingående i Björn af Kleens bok. Och det är ingen liten sak det gäller. Det finns i Sverige 25-30 fideikommiss, huvudsakligen koncentrerade till Mellan- och framför allt Sydsverige. Ägare är framför allt gammal lantadel som äger mer än 400 000 hektar jord, vilket är en yta långt större än Gotlands som mäter 314 000 hektar. Godsägarnas lobbyorganisation, Jordägarförbundet, där hälften av medlemmarna är adliga representerar 750 000 hektar, alltså betydligt mer än två gånger Gotlands yta, konstaterar Björn af Kleen i sin bok. Samtidigt som adeln endast utgör två och en halv promille av befolkningen. Men detta är för de flesta ett ganska okänt fenomen och på ABF fick af Kleen frågan hur han kommit på att undersöka och skriva om denna del av Sveriges dolda maktstruktur. Han svarade att det skedde när han fick klart för sig att denna lantadel var betydligt mera levande än sitt rykte. Han hade inspirerats av Evelyn Waugh's roman efterkrigsroman "Brideshead revisited" som gick som tv-serie i Sverige i början av 1980-talet – En svunnen värld – och nyligen filmatiserats på nytt. Waugh skildrar en dekadent värld på gränsen till sin egen undergång och denna föreställning gällde även den svenska adeln, bland annat skildrad i Sigfrid Siewerts roman "Slottsfinal" 1950. Men bilden stämmer inte. Dagens lantadel lever och har hälsan genom en säregen pakt med modern socialdemokrati, det är detta som är den bärande idén i af Kleens bok. Den nuvarande generationen fideikommissarier är modern och samarbetsvillig, deltar i kommunens liv, ibland genom förtroendeuppdrag – i Växjö som borgmästare (!) - och gynnar ofta lokala projekt som vägar och välgörenhet. Samtidigt håller man på distans och värdighet – det är inte populärt varken bland dem själva eller bland "folket" att göra sig alltför gemen och låtsas mer folklig än man i själva verket är.

Hur kände du dig själv när du närmade dig det adliga godset för att göra din första intervju, undrade Svante Weyler. Och Björn af Kleen beskrev den märkliga känslan att närma sig denna imponerande byggnad över välktrattade gångar och veta att man är iakttagen medan man själv inte kan se någon bakom fönster och gardiner. I sin bok beskriver han hur adelns speciella livsstil förmedlas från generation till generation men också inympas genom skolgång på Lundsberg där man får lära sig den rätta etiketten. Eller att veta hut helt enkelt. Att aldrig dricka mjölk

mer än en klunk i taget, att inte lämna rummet med ryggen till om någon äldre person är närvarande, att gå rak i ryggen – det är en gammaldags etikett som han liknade vid en nordkoreansk charad, så osvikligt fungerar den, trots att den gamla generationen som hötte med fingret åt lokalbefolkningen och ogärna pratade med folk i gemen, anses obsolet och har ersatts av en numera medelålders, betydligt smidigare generation, populär genom hästtävlingar, jakt och andra sporter. De nuvarande ägarna är framför allt pragmatiska och i detta begrepp ingår även en betydande privat verksamhet i hägnet av fideikommisset, till exempel medicinsk forskning och behandling. Hypermodern maskinpark för jordbruk är en del av konceptet, liksom storjordbruk där miljöhänsynen och landskapsvården ofta får stå tillbaka för stordriftens fördelar. Eftersom EU:s jordbruksstöd gynnar stora jordägare utgör adeln i Sverige de största mottagarna av EU-stöd. I England är drottningen den största mottagaren, inflikade af Kleen. De som, exempelvis Johan af Petersens på Erstavik i Saltsjöbaden, upplåter delar av sin mark åt allmänheten mottar skötsel- och nyttjandebidrag av svenska skattemedel.

Samtalet avslutades med att Björn af Kleen berättade om sig själv och sin egen bakgrund som son till rättare Johansson på Hovsta vid sjön Yngern. Sitt adligt klingande namn hade han och syskonen tagit från sin mor som hette Kleen; prefixet af var ett tillägg, som ansvariga för Ridderhusstadgan nogsamt påpekat för honom. Han kände själv en fascination över bördmedvetenheten bland denna lantadel och den starka känslan för arvet, det förflutna och att man ingår i en kedja som inte får brytas. I det moderna samhället vet de flesta mycket lite om sina förfäder, menade han; så icke i fideikommissets värld. Men han skildrar också målande hiskliga släktfejder där bror ställs mot syster och son mot mor, och hur den fundamentala orättvisan om förbud mot kvinnlig succession är en ordning som trotsar den moderna tidens jämlikhetsetos på det mest ostentativa sätt – detta även om det är fideikommissariens självklara plikt att se till att hans närmaste får ett generöst ”apanage”.

Men som Nils Gyllenkrok på Björnstorps noga inpräntat hos sina barn: världen är orättvis.

Kerstin Vinterhed